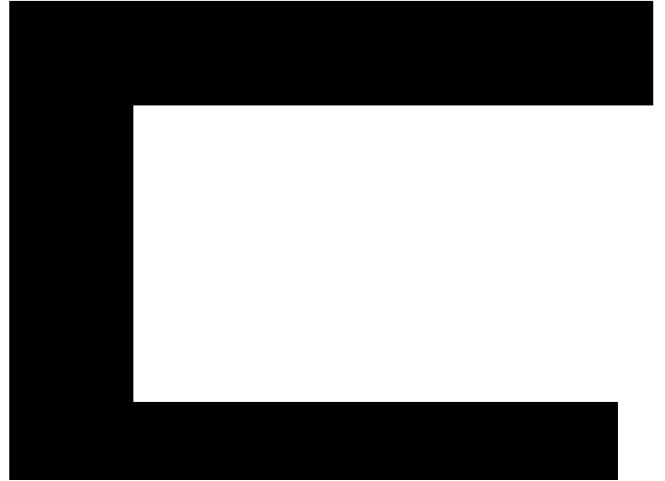
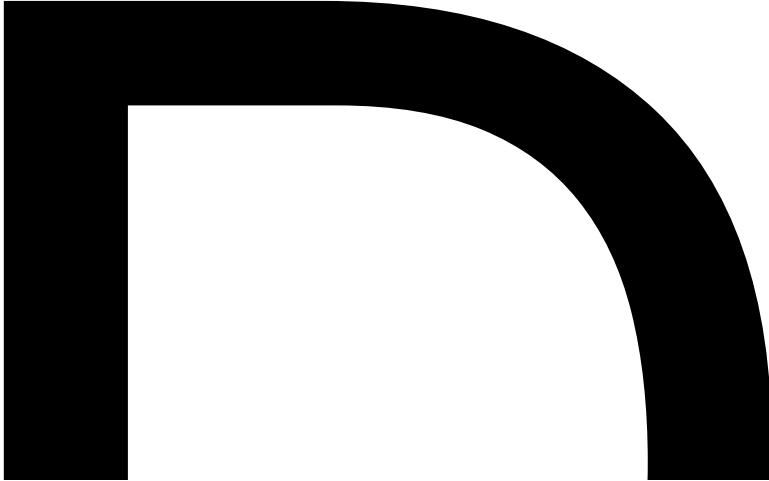

Barcelona i l'aposta per naturalitzar espais educatius:

Patis verds i transformats com a refugis climàtics per estimular més educació i joc a l'aire lliure

Article
Setembre 2021

Direcció d'Educació
de l'Ajuntament de
Barcelona

Ajuntament
de Barcelona

Marta Carranza, Consell Educatiu
Municipal de Barcelona

Direcció d'Educació de
l'Ajuntament de Barcelona

Emma Cortés, Institut Infància i
Adolescència de Barcelona

Barcelona, juny de 2022

Maria Truño, comissionada
d'Educació de l'Ajuntament de
Barcelona

institut
infància i
adolescència

020279328/MAR/02 - 01

Antecedents: la urgència de (re)pensar els patis en la lluita contra el canvi climàtic i per millorar-ne el potencial educatiu

Tret d'algunes excepcions, els patis de les escoles urbanes han estat espais menystinguts, tant en la dimensió pedagògica com en el disseny arquitectònic estandarditzat i amb excessiu ciment. Tothom té clar que són espais vitals molt importants durant la infància i una escletxa d'oportunitat per a la coeducació, la convivència, la descoberta, la creativitat i el joc lliure i l'activitat física. (FJB, 2010).

En el món de l'educació i l'arquitectura, des de ja fa uns anys, professionals i comunitats educatives han impulsat projectes per donar centralitat al pati com a espai educatiu i han decidit (re)mirar el pati per respondre's la pregunta què volem que passi als patis, i ho fan incorporant la perspectiva de la sostenibilitat i de la coeducació. Així, trobem que en algunes escoles ja han fet transformacions físiques, com a [l'Escola Dovella](#) o a [l'Escola Baró de Viver](#), d'altres han iniciat processos participatius amb la implicació dels infants i les famílies i han elaborat propostes de canvi que encara no s'han fet realitat; i també la gran majoria de centres de nova creació ja s'han dissenyat amb altres criteris pedagògics, de jugabilitat i d'espai pel verd.

El paper de l'Ajuntament: del suport puntual a l'impuls públic

Des de l'Ajuntament de Barcelona, anys enrere ja es va començar a treballar el suport a la naturalització de patis, tant a través d'espais de formació i d'intercanvi d'experiències en el marc de la [Xarxa d'Escoles + Sostenibles](#) com mitjançant subvencions a projectes d'escoles. A banda, pel que fa a la dimensió comunitària dels patis i els diversos usos més enllà del temps escolar, també s'ha consolidat el programa "Patis escolars oberts als barris" amb, actualment, una seixantena d'escoles i instituts públics arreu de la ciutat.

Més recentment, es fa un salt significatiu en dos sentits per passar del suport puntual a l'impuls com a política pública més sistèmica: en primer lloc, com a part de la resposta de la ciutat a la lluita contra el canvi climàtic, tant en la [Declaració d'emergència climàtica](#) com en el [Pla Clima](#), entre d'altres amb el programa pilot europeu en aliança amb París per convertir deu [escoles en refugis climàtics](#). Busca sobretot modelitzar amb un catàleg de solucions tècniques com naturalitzar el pati i plantar arbres i incorporar verd, incrementar espais d'ombra i fresc amb pèrgoles i tendals i fonts d'aigua per refrescar-se. Un canvi que també ha implicat una diversificació de les possibilitats de joc renovant mobiliari i elements lúdics en clau també coeducativa.

En segon lloc, com a part de l'objectiu que Barcelona sigui una ciutat jugable que ofereixi més i millors oportunitats de joc arreu i per a tota la ciutadania, començant per la infància, l'Ajuntament compta amb el [Pla del joc a l'espai públic de Barcelona amb horitzó 2030](#). Aquest pla, ambiciós i pioner, recull la idea que els patis de les escoles, com a espais privilegiats per al joc, són part de la infraestructura lúdica de la ciutat i que cal actuar-hi per millorar-los. Concretament, un dels projectes tractors situa la fita que, per a l'any 2030, tots els patis de les escoles públiques de la ciutat permetin el contacte amb la natura urbana i s'hagin reverdit, ofereixin més diversitat de joc i més coeducació, i tinguin més usos comunitaris a les tardes, caps de setmana i vacances oberts al barri.

Arrenca el programa municipal “Transformem els patis en naturalitzats, coeducatius i comunitaris”

Amb aquest marc i antecedents, el 2020 Barcelona posa en marxa un nou programa sistèmic de transformació progressiva dels patis de totes de les escoles públiques d’infantil i primària de la ciutat, així com instituts-escola. El programa suposa una inversió anual dels pressupostos de l’Ajuntament d’un mínim de 2,5 milions per transformar, almenys, dotze patis cada any, a través del Consorci d’Educació.

Els projectes s’elaboren a partir d’un procés de cocreació amb diverses sessions de treball amb tota la comunitat educativa: professorat, infants, famílies, equip del temps del migdia i entitats que utilitzen els patis més enllà de l’horari lectiu (esportives, de lleure...). Els projectes engegats no només segueixen els principis de transformació de les escoles com a refugis climàtics, sinó que plantegen una transformació tant dels espais com de les dinàmiques amb la vocació que el pati més verd i jugable sigui una peça important del projecte educatiu de l’escola. A la importància de la naturalització, s’hi suma la de la perspectiva de gènere, la dimensió comunitària i relació amb el barri, la inclusió de tots els nens i nenes i també la diversificació del joc.

Per al naixement del programa es crea un marc conceptual compartit que identifica [sis criteris per a un bon pati, naturalitzat, coeducatiu i comunitari](#), elaborat amb la col·laboració de l’Institut Infància i Adolescència de Barcelona, a partir d’un procés de generació de coneixement amb recerca internacional, la participació d’equips tècnics municipals de diverses àrees (ecologia urbana, esports, gènere...), el Consorci d’Educació i el contrast

amb entitats expertes i el suport de l'Associació de Mestres Rosa Sensat.

En aquest sentit, els treballs partiran de la proposta de criteris per a un bon pati –[infografia disponible](#)– sota la premissa que els patis són espais molt valuosos de joc i aprenentatges que es concreten en sis criteris:

1. Haurà d'integrar-se en el projecte educatiu del centre per afavorir relacions igualitàries amb la diversitat de gèneres, orígens culturals, capacitats i edats, una gestió positiva dels conflictes, i la corresponsabilitat dels infants en tenir-ne cura.
2. Haurà d'oferir diversitat d'activitats lúdiques, creatives i amb reptes per al joc lliure i compartit.
3. Haurà de garantir el contacte amb la natura, el verd, la terra, la sorra i l'aigua i amb el màxim d'elements naturals per enjardinar bona part de l'espai.
4. Haurà de ser confortable, funcional i amb accessibilitat cap a l'espai interior de l'escola i amb l'entorn.
5. Haurà de tenir una distribució dels espais equitativa i amb ambients diversos i de qualitat.
6. Haurà d'afavorir usos lúdics diversos per fer comunitat dins i fora del temps escolar com a equipament obert en barris educadors.

Treball transversal amb múltiples mirades i agents implicats

Amb l'impuls d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona, el programa compta amb la implicació de multiplicitat d'agents que reporten la seva expertesa, tant en aspectes conceptuals com tècnics o operatius. Quant a la de governança, hi ha tres nivells: un primer és el **Grup impulsor transversal**, en què participen diferents direccions i departaments municipals, així com el Consorci d'Educació, i que té una versió de coordinació territorial quan s'hi sumen referents d'educació dels districtes i coordinadores territorials del Consorci d'Educació.

En segon lloc, hi ha un espai organitzatiu i representatiu imprescindible pel que fa a la comunitat educativa, que és la constitució del **Grup motor de centre** amb la participació de les comunitats educatives i les entitats que utilitzen els patis, és a dir, alumnat, professorat, AFA/famílies, monitoratge del temps de migdia i associacions esportives i de lleure. Aquest grup catalitza totes les propostes que s'elaboren des de tots els membres de la comunitat educativa implicats, té un rol principal en el procés de cocreació i treballa amb l'equip d'arquitectes per configurar el projecte de transformació física del nou pati.

Finalment, i a escala de ciutat, es constitueix una **Taula de Patis** per compartir avenços i reptes i fer-ne seguiment amb entitats i agents diversos des de l'Agència de la Salut Pública de Barcelona, la Societat Catalana de Pediatria, ISGlobal, el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya o entitats vinculades a l'educació i al feminisme com Rosa Sensat, Coeducació, Equal Saree, Col·lectiu Punt 6 o del món de l'activitat física com el Consell de l'Esport Escolar de Barcelona.

A banda dels diversos espais de treball, també es duen a terme **jornades** amb contingut pedagògic obertes a tothom per compartir i debatre al voltant dels patis organitzades pel Consell Educatiu Municipal de Barcelona amb la col·laboració de l'Associació de Mestres Rosa Sensat. L'experiència del curs 2020-2021 esdevé una prova pilot per tal de sistematitzar un procediment i metodologia del programa que s'anirà desplegant en els propers anys, amb la vocació d'anar combinant transformació d'espais i dinàmiques amb formació a equips educatius dels centres.

Cocrear per transformar el pati i allò que hi passa: el disseny i el projecte educatiu

Com en qualsevol espai que cal (re)pensar i de la mateixa manera que els plans d'usos han de tenir en compte, cada vegada més, la versatilitat d'activitats, també en els patis escolars cal considerar moltes necessitats i elements i arribar a un acord en les solucions concretes en cada context. El propòsit és consensuar els projectes executius en cada centre aplicant els criteris de ciutat treballats i equilibrant les tres mirades i necessitats:

- 1) pedagògica-coeducativa, entorn d'aprenentatges i convivència en línia amb el projecte educatiu de centre;
- 2) sostenibilitat i naturalització per mitigar els impactes del canvi climàtic;
- 3) i l'activitat física i esportiva per promoure el joc actiu i la pràctica esportiva en edat escolar.

En aquest sentit, les millores als patis es concreten en quatre actuacions:

- 1) Incorporar elements de joc per diversificar al màxim les possibilitats i ambients per al joc lliure, compartit, versàtil, incloent-hi materials naturals, fonts i jocs d'aigua.
- 2) Plantar arbres i vegetació en un nombre significatiu per naturalitzar i incrementar el volum de verd i les possibilitats de contacte amb la natura o elements naturals.
- 3) Generar ombra, ja sigui vegetal o amb estructures per millorar el confort tèrmic i crear ambients diversos.
- 4) Ampliar els espais de paviment tou per guanyar terra permeable com a jardí, sempre assegurant la convivència amb usos per a l'educació física i l'esport.

Tot i que el procés de cocreació per al disseny del nou pati agafa molt protagonisme dins del programa i és una actuació molt desitjada per les escoles, "Transformem els patis" vol incidir també en un canvi del projecte d'usos i dinàmiques del pati en totes les escoles i no només en aquelles amb projectes en marxa. És per això que, paral·lelament al procés de disseny, s'ofereix al professorat un programa de formació per tal que puguin elaborar un nou projecte educatiu de pati.

Fases del procés de cocreació per a la transformació del pati

Fase 0: Informativa. Té com a objectius compartir amb tota la comunitat educativa tant el desenvolupament metodològic del procés de cocreació com **donar a conèixer el marc conceptual compartit.** (setembre-octubre)

Fase 1: Diagnosi del pati i elaboració de propostes. Té com a objectiu detectar les necessitats de la comunitat educativa i generar conjuntament una llista de propostes de millora perquè l'equip d'arquitectes pugui redactar l'avantprojecte de millora del pati. (novembre-gener)

Fase 2: Elaboració de l'avantprojecte. Els arquitectes presenten un avantprojecte i la comunitat educativa en fa un retorn per a la redacció subsegüent del projecte executiu. (febrer-març)

Fase 3: Projecte definitiu. Elaboració del projecte executiu i execució de l'obra. Es permet fer petites modificacions, però el més important és explicar a tota la comunitat educativa el resultat final. Les obres es fan durant els mesos d'estiu (abril-setembre) i en el nou curs el pati està a punt per estrenar.

Fase 4: Avaluació del procés, el resultat i l'impacte

“TRANSFORMEM ELS PATIS”: on som i cap on anem

On som

Des del 2020 ja s’han reverdit i transformat de manera participada 23 patis escolars a Barcelona (onze l’estiu del 2020 amb el projecte europeu d’escoles refugi climàtic i dotze l’estiu del 2021) i s’hi han plantat un total de 150 arbres, que són els mateixos que hi ha en quatre illes de l’Eixample. És rellevant la xifra, i sobretot el mètode generat i posat en marxa amb vocació sistèmica perquè totes les escoles tinguin un bon pati, dins de les possibilitats i de les condicions urbanes de la ciutat on naturalitzar és tot un repte.

Enguany seguim no només incorporant noves escoles, sinó sumant-ne més: són disset els centres, quinze d’infantil i primària, un institut-escola i un centre d’educació especial. Aquestes escoles han estat seleccionades entre una cinquantena per criteris objectius d’entorn tant social com físic, complexitat, estat actual del pati i criteris ambientals, després de presentar-se al programa municipal “Transformem els patis” mitjançant la Convocatòria unificada de programes educatius del Consorci d’Educació.

I també hi ha centres que amb els projectes de patis van aconseguir els suports ciutadans per guanyar finançament a través dels pressupostos participatius de l’Ajuntament de Barcelona. De fet, cal destacar que dels 66 projectes guanyadors al conjunt de la ciutat, quatre són de comunitats educatives per millorar el pati. I, encara més enllà de tots els projectes presentats, un de cada quatre tenia a veure amb espais educatius o lúdics vinculats a escoles i espai públic per millorar la vida de la infància a la ciutat.

Com és habitual, anem madurant el programa amb tot allò après des de la primera experiència de refugis climàtics amb un enfocament més integral que inclogui més elements clau de jugabilitat, coeducació i usos comunitaris. La participació activa de tots els sectors implicats, l’aflorament de realitats que es desconeixien i l’acostament de les diverses mirades està fent madurar el programa. Seguidament i de manera esquemàtica aportem els aprenentatges identificats que es van incorporant.

OBSERVACIONS	APRENENTATGES I ACTUACIONS INCORPORADES
Cada pati és un món	Cal una dinamització molt a mida per a cada realitat. Tot i que a mesura que s'avanci en quantitat de patis es podrà modelitzar més en funció de tipologies de pati, sempre caldrà solucions situades al context concret, tant de l'espai com de la comunitat i del barri.
El procés de cocreació és únic i irrepetible	<p>El gran nombre de variables que intervenen presenta una gran diversitat als processos, i alhora és important facilitar eines per a l'autonomia progressiva en la cocreació. Per això s'ha treballat en dos materials de suport:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Guia de cocreació per a uns patis naturalitzats, co-educatius i comunitaris - Guia d'orientacions didàctiques per aprofitar els patis com a espais d'educació a l'aire lliure
Els usos comunitaris més enllà dels escolars no són prou (re)coneguts	<p>L'ús del pati cobreix i ha de cobrir diferents moments i necessitats: entrades i sortides, espai de trobada amb les famílies, d'esbarjo i joc a mig matí, espai d'activitat curricular amb les classes d'educació física i aprenentatges a l'aire lliure, espai de joc i descans abans o després de dinar, espai per a l'esport en edat escolar a les tardes i els caps de setmana, ús de la comunitat com a espai públic. Cal treballar molt bé les necessitats en cadascun d'aquests moments i compaginar per trobar equilibris que permetin els diversos usos.</p> <p>S'ha incorporat un estudi previ dels usos del pati fora d'horari lectiu.</p>
El pes dels diversos actors varia i cal assegurar compromís i garantir formació al professorat	<p>Cal assegurar la participació molt activa del professorat i el lideratge de la direcció. Els altres sectors poden ser i són més o menys actius, però el professorat ha de donar continuïtat a la transformació amb el projecte educatiu de pati.</p> <p>S'ha incorporat una formació acreditada de 25 hores per al professorat per augmentar el coneixement dels diferents àmbits que cal tenir en compte.</p> <p>Aquest any s'ha fet arribar una carta amb tots els compromisos que assumeix la comunitat educativa en formar part del programa. Se'ls fan saber totes les sessions de cocreació i formació a les quals han d'assistir. Conèixer i acceptar el compromís és imprescindible.</p>

Cap on anem

“Transformem els patis” anirà avançant any rere any, després d’aquesta fase inicial de donar cos de programa amb els diversos espais de treball i garantir un mínim de 2,5 milions d’euros anuals del pressupost d’educació de l’Ajuntament dins de la partida per a reformes i millores dels equipaments escolars a través del Consorci d’Educació.

L’interès i la necessitat era ja una demanda de feia anys per part de comunitats educatives i ara tenim a la ciutat una via per canalitzar-les i donar-li la potència transformadora, amb inversió, generant coneixement per anar, progressivament, millorant tots i cada un dels patis de les escoles per assolir la fita que el 2030 responguin als criteris d’un bon pati i siguin una peça important dels projectes educatius de centre on aprendre, jugar i conviure.

Com a reptes, sintèticament, en destacaríem quatre: en primer lloc, caldrà seguir treballant en la **bona coordinació** de tots els actors implicats amb la imprescindible mirada transversal i alhora complexa. En segon lloc, el necessari **reforç del manteniment i de la cura del verd** per tal que es consolidi i els patis siguin entorns saludables i ben cuidats. En tercer lloc, la importància de promoure la **formació del professorat** acompanyant una reflexió pedagògica de l’espai educatiu exterior i de com cal aprofitar més i millor les oportunitats d’aprendre a l’aire lliure i en contacte amb la natura urbana (formació per a tots els centres, tinguin o no en marxa processos de transformació física dels patis). I, finalment, treballar en una **avaluació dels impactes** de l’actuació en les relacions, el joc i els aprenentatges i usos dels patis transformats, en col·laboració amb l’Agència de Salut Pública de Barcelona.

Com dèiem, entomant aquests reptes, anem cap a un programa que vol donar tanta o més importància al canvi de mirada per afavorir la convivència, dinàmiques igualitàries i l’aprofitament de les oportunitats pedagògiques, que al canvi físic de l’espai més naturalitzat. Els patis són espais d’esbarjo i de joc amb un enorme potencial com a espais educatius i d’aprenentatge en clau escolar i, alhora, també són extensions de l’espai públic de la ciutat, sobretot en un entorn urbà tan dens com Barcelona.

En finalitzar el procés, la idea és que les escoles comptin amb un nou projecte educatiu del pati integrat en el de centre i que gaudeixin d’un pati renovat a partir de la cocreació amb la comunitat, un pati reverdit amb més natura i ombra, amb diversitat de possibilitats lúdiques per estimular el joc lliure i la coeducació i amb usos dins i fora del temps escolar. De fet, **la transformació dels patis vol ser també un impuls tangible a la transformació educativa de cada centre i de la qualitat de l’escola pública**. Per això, actuar en els patis és estratègic en la seva dimensió de transformació educativa i, alhora, per avançar tant en la ciutat jugable com en la ciutat sostenible i resiliència a l’emergència climàtica. **Des de cada escola, pati a pati, millorem la vida dels nens i nenes i també transformem Barcelona.**

NOTES I REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AJUNTAMENT DE BARCELONA
(2019). *Pla del joc a l'espai públic
amb horitzó 2030.*

INSTITUT INFÀNCIA I
ADOLESCÈNCIA (IIAB) (2021).
*Els patis de les escoles, un espai
clau per al ple desenvolupament
dels infants.* Dossier de treball.

INSTITUT INFÀNCIA I
ADOLESCÈNCIA (IIAB) i
AJUNTAMENT DE BARCELONA
(2021).
Guia de cocreació amb els
infants i la comunitat educativa
per la millora del pati de l'escola.
Programa "Transformem els patis".

MARÍN, IMMA; MOLINS, CRIS;
MARTÍNEZ, MAITE; HIERRO,
ESTHER; ARAGAY, XAVIER (2010).
*Els patis de les escoles: espais
d'oportunitats educatives.*
Col·lecció "Informes Breus", núm.
31. Fundació Jaume Bofill.

